

ember eszmerendszere olyan, mint egy épületszerkezet. Mérnöki konstrukció. Nem lehet, hogy csak nagyjából legyen rendben. Nem lehet, hogy csak bizonyos főbb pontokon, csomópontokon legyen rendben. A jelentéktelen részletek statikai hibái olyan stabilitászavarakhoz vezethetnek, amelyek az egész szerkezet egyensúlyát megbonthatják, és katasztrófába döntenek.”

Mivel ez a kulcskérdés, Molnár Géza könyvében — ami a nézetrendszerek egészét illeti — nincsenek és nem is lehetnek 180°-os konfliktusok, sokkal inkább árnyalati eltérések összecsapása van és rajtuk keresztül annak megmutatása, hogy ezek a nüanszok bizonyos helyzetekben antagonisztikus ellentétekké válhatnak és válnak is. Nincs éles, merev különbség Mádi régi és új felfogása közt sem, de ami van, az roppant fontos: a Megyervárra érkező publicista eszmerendszerében csak a fő pontok voltak szilárdak, az új Mádi-ban már a kis részletek is azok.

A szigorú erkölcsi következetesség igényét fogalmazza meg Mádi István múltbeli hibáinak és a megyervári élményeknek, tapasztalatoknak hatására, és az igény gyakorlati megvalósításához is hozzákezd. Vince Edinával való konfliktusa éppen ezen a ponton adódik. Edina alapjában szintén értékes ember, szakításuk a nagynak induló szerelem ellenére mégis szükségszerű. Edina biztonsági játékot folytat, s bár nem tagja az anyagi haszonra törő érdekhálózatnak, potenciálisan nyitva az útja hozzájuk, mert terveiben számító, hatalmi összeköttetésekkel kalkuláló jellem, vagyis sokkal közelebb áll a régi Mádihoz, mint az újhoz: csak a fő csomópontok szilárdsága van meg benne, minden részlete nincs. Kettőjük útjának szétválásával Molnár Géza nagyon jól érzékelteti, hogy e látszólag nem lényegi különbség valójában milyen mély szakadék. Mádi útja az igazság állandó igényének és állandó gyakorlásának ösvényére tér, tehát erkölcsi felemelkedés lesz; Edináé az érdekhajszolóknak, az összeköttetésekkel

érvényesülőknak, a szocializmus haszonlesőinek táborába torkolló, az eszmét kiárusító erkölcsi süllyedés.

A könyv lényege annak az erkölcsi megszilárdulásnak, felemelkedésnek ábrázolása, ami a főhősben végbemegy. Ez a fejlődésrajz, Mádi belső morális konfliktusa meggyőzően és szépen megírt. A kisregény ennek ellenére hiányérzetet kelt bennünk. A külső cselekmény ugyan kevésbé fontos a műben, mivel alárendelődik a belső történésnek — mintegy ürügyet szolgáltat ahhoz —, a situáció, a megalapozás mégis olyan, hogy várnánk a folytatást: a Mádi képviselte erkölcsiesség gyakorlati teherpróbáját, az ÉJAV-ügy számainak teljes kibontását és leírását, valamint annak boncolgatását, hogy a kétféle morál összecsapásából melyik kerül ki győztesen.

Van-e realitása Mádi diadalának? Molnár Géza ezt a rendkívül fontos kérdést megkerüli. A könyv befejezése ezáltal elsietettnek, és cselekményalakításában jórészt logikátlanak is tűnik. A nagyszerűen megrajzolt és végigvitett belső konfliktus után a külső összeütközés (az ÉJAV-ügy kapcsán) már jóval a teljes kibontakozás előtt elhal. Mádi távozik Megyervárról, mielőtt szándékát végrehajthatná, de ez a távozás nincs szoros összefüggésben az előzmények, a mű lényegével. Esetlegességeken és mellékes tényezőkon múlik: Csege Prágába helyezésén, Szuhai féltékenységén, a takarékosági intézkedés bevezetésén.

A mű egyébként is olyan sok, és egytől egyig nagy horderejű társadalmi-közéleti problémát tartalmaz, hogy akár egynéhánynak elmélyítése már meghaladná a kisregényi kereteket. A kritikusknak van is olyan megjegyzése, hogy Molnár Géza folytatja majd ezt a művet. Egyik részlete a *Harangos órá*-ban (*Törvények nélkül* címen) még elbeszélés volt, azóta kisregénnyé alakult, de tematikájánál és problematikájánál fogva benne van a nagyregény lehetőségébe, sőt szükségessége is. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1968.*)

VÖRÖS LÁSZLÓ

JÓKAI ANNA KÉT KÖNYVE*

Jókai Anna, bár novellái már néhány éve rendszeresen jelennek meg irodalmi folyóiratainkban, most „berobbant” a magyar irodalomba. Csaknem egyszerre két kötettel is jelentkezett; a *Magvető* induló írókat publikáló Új Termés sorozatában jelent meg 4447 című

regénye, a Szépirodalminál pedig *Kötél nélkül* című elbeszélés kötete. A két könyv után elsőnek a meglepetés fogalmazódik meg olvasójában: kemény, szigorú egyéniséget érzünk Jókai Anna írásaiban.

„Nusi néni 1944-ben vette meg a Tö-

* 4447. *Magvető* Könyvkiadó 1968., *Kötél nélkül*. Szépirodalmi Könyvkiadó 1969.

mő utca 36. számú földszintes házat.” — Ezzel a mondattal indul a regény, mely voltaképp a lebontásra ítélt józsefvárosi épület agoniját beszéli el. A Szapper család, mely itt hullik szét a ház falai közt, szoros „rokona” Hábeteréknek; az a lumpenproletár-életforma gyilkolja-marja őket is, ami Fejes Rozsdatemető-jének hőseit. S így a ház pusztulása jelképes. Ha Nusi néni nem is hajlandó elköltözni a tanácstól kapott új lakásba, míg hatóságilag ki nem teszik, ha makacsul ragaszkodik anyagilag is nyomorba kövesedett lelki nyomorúságához, ha a lehető legegésztelenebb, piszkos, svábbogaras „új” lakást választja is végül (mert így nagyobb a készpénz-kártérítés), a ház mégis lebontásra kerül; az élet törvénye mégis az — halljuk ki Jókai Anna regényéből —, hogy véget érjen ez az életforma. S ezen mit sem változtat, hogy Nusi néni gyermekeinek is megmérgezte már az életét ez a fojtogató levegő, s az sem, hogy egyikőjük élete sem vesz valóban megnyugtató fordulatot. De Eszterben és Janikában mégis megfogalmazódik a vágy valami embe-ribb életforma után. Eszter megcsalja férjét, akiért úgy rajongott néhány éve, mint egy istenért, de aki nem tudott mást nyújtani, mint a kispolgári jelle- gű jólét szürkességét. Igaz, Iván, Eszter húszéves bölcsészhallgató-szeretője mit sem ért abból a sárba húzó erőből — vagy inkább tehetetlenségből —, ami képtelenné teszi Esztert a cselekvésre, s épp akkor hagyja el, amikor annak szükségé lenne rá. „Egy kupac trágya” — összegezi Iván a Szapper család életét; s még ír egy lapot a férjétől elvált, régi nyomorúságba visszasüppedt Eszternek a dalmát tengerpartról, ahol jól kereső apja pénzen nyaral. Janika viszont, Eszter öccse, aki nagy szexuális „felvilágosultságában” a prostitúcióba viszi szerelmét, a tizenöt éves Katit, már megállapítja: „A szirup rontja el a dolgokat, amibe mindent belemártunk.” S Janika ítélete — önmaguk fel- lett — hitelesebb és igazabb, mint Iván fensőbbsege; ő már azt is érzi, hogy a piaci ládarakodás megtisztítja az embert.

Jókai Anna első regényét olvasva először csak az a néhány valóban forró oldal ragad meg, ahol már a kész író- val találkozunk; aztán ha már letettük a könyvet, akkor érezzük csak meg, hogy ez a szinte csupa-párbeszéd re- gény, ez a néha szedett-vedettnek tűnő történet erőteljes vonásokkal megraj- zolt regényhősöket vésett belénk, akik ha tetszik, ha nem, tovább élnek az ol- vasóban, nyugtalanítják, faggatják, kér- dezik felelőssége felől. Ez már a „ké-

sőbbi”, a novellista Jókai Anna legjobb oldalát jelzi: a cselekményből, a szituá- cióból, a dialógusokból bontja ki figu- ráit. Ezeket a belső ellentmondásokkal teli, önmaguk börtönébe zárt regény- és novellaalakokat, akiket — talán mert az azonosulás szeretetével rajzolja meg őket — mégsem a végtet kegyetlensége, hanem emberi mivoltuk, társadalmi helyzetük *dialektikája* határozza meg; s ezért ha nem is találják meg azt az életet, ami emberségükhöz méltó lenne, sőt: ha az író sem érezeti, hol, merre lenne a „megoldás”, börtönbe-ellent- mondásaikba zártáguk mégsem re- ménytelen.

„Későbbi” — mondtam a novellista Jókai Annáról, hisz saját vallomása szerint regénye még elbeszélései előtt született. S ez egyébként jelzi a regény gyengéit is; óhatatlanul olyan problé- mákkal kerül szembe, melyeket még nem tud teljesen megoldani, vagy ame- lyekkel a kisebb forma keretein belül sokkal sikerültebben birkózik meg. Né- ha regénytechnikai kérdésekről van szó (Eszterre például, amikor férje kidobja, minden előzetes motiváció nélkül rá- szakaszt egy újabb csapást: kiteszik az állásából. Mint egy görög tragédiában, ahol az istenek kegyetlenségétől függött az ember sorsa. De hiteles lehet-e ez egy mai társadalmi regényben?); néha az az összefogottság, az a fegyelmzett- ség hiányzik, ami novelláiban megadja a szavak súlyát; néha a teatralitás csá- bítja (ilyen a regény zárójelenete, de ez még egy-egy elbeszélésében is kísért: az *Elfekvő* vagy a *Magyaróra* befejezé- sében). Egészében véve tehát — minden erőnye ellenére — a 4447 valami hiány- érzetet hagy az olvasóban; a könyv el- kerülhetetlenül földidezi a *Rozsdateme- tő*-t is, s a 4447 gyengébb regény, mint a Fejes Endréé. Az irodalom pedig mindenképpen az egyes művek köl- csönhatását is magában hordja; s bár Jókai Anna nyilatkozata szerint a 4447 írása közben eszébe sem jutott a *Rozs- datemető*, regénye mégis annak árnyé- kában marad. Sajnos.

Annál erősebbek elbeszélései. A *Kö- tél nélkül* kötet — talán csak az egy *Mi a baj, Kíssné?* kivételével, mely szintén nem rossz, csak a többihez ké- pest erőtlen írás — *kitűnő* novellákat tartalmaz. Itt már minden a maga he- lyére került. A 4447-ben egy rakodó- munkás azt mondja bocsánatkérésként: „Ezer bocs és egy anyamedve”; a *He- piend* című novella Pannija viszont: „Néma gyerekek anyja se érti...” Ez az apróság talán jelzi, hogy milyen ke- vés kellett a 4447 írójának az íróvá vá- láshoz; meg kellett tanulnia, hogy amit a valóságban kimondanak, megtörténik

stb., azt még nem mindig írhatja le az író. A rakodómunkás zsargonjellegű sztereotípiája *gyerekes mondat* a regényben; a *Hepiend* hősnőjének félbemaradt közmondással dobálózása *jellemző szentenciázás* a novellában, amit a szentencia végigmondása ugyanúgy gyerekesse tehetne. Csakhogy Jókai Anna már tudja, mit kell elhallgatnia. S ez teszi olyan súlyossá novelláit.

„Szeretem a történeteket, mert tudom, hogy ami velünk *igazán történik*, annak önmagában is megvan a jelentése” — mondja az író kötete fülszövegén, s Jókai Anna történetei valóban nemcsak „sztorik”. A legérettebb a gyűjtemény címét is adó *Kötél nélkül*, mely egy fiatal és nagyon tehetséges cirkuszi artista rövid karrierjét mondja el. Króna Péter, a huligán kinézetű költőtáncos fiú, akit három nappal az új műsor premierje előtt vett fel a neves cirkusz igazgatója, egyetlen mutatványával értelmetlenné teszi a többiek minden bravúroskodását. De Péter belső önmarcangolásainak áldozata lesz; addig gyötri a rosszindulatú törpe áskálódása — „A kötél... anélkül ugrolj, ha tudsz!...” —, míg a mutatvány közben egyszerűen nem látja meg a kötelet, holott az valójában ott feszül. A fiú zuhanásában pedig — csakúgy, mint a történet valamennyi fordulatában, Morelli és Króna Péter kapcsolatában is — nemcsak erről az artista

fiúról van szó. Anélkül, hogy az író ki lépne a szigorúan realista novella egy az egyben valóságra vonatkozásából, Króna Péter gyötrődése és kötél nélküli költétánca minden bizonnyal az író belső gyötrődése, önvizsgálata is. S ami nemcsak önmagára vonatkozik, abban valamiképpen tényleg benne van az egész valóság, vagyis Króna Péter története épp olyan fölbértelmű, mint maga a valóság, S ettől igazi.

Többé vagy kevésbé ugyanez vonatkozik a többi elbeszélésre is, melyekben Jókai Anna szenvedélyes elkötelezettséggel idézi meg az eseteket, a társadalom peremére szorultakat, több emberséget követelve elsősorban maguktól a novellahősöktől — önmagukkal szemben. Bár pontosan látja önpusztításuk indokoltságát; az indokolt szenvedés annál szenvedélyesebbé teszi az író erkölcsi tiltakozását, mely sürgető követelmény is: a „másképp élni!” követelménye.

Jókai Anna írásai azonban mindezekelőtt jó olvasmányt nyújtanak, igazi élményt jelentenek; s a morális kérdéseket mindig a megidézett valóság állítja az olvasó elé, az író mintha csak szolgálni akarna. Úgy tűnik, Jókai Annában a legjobb értelemben vett realista próza egyik sokat ígérő tehetségét üdvözölhetjük, aki — különösen novelláival — máris rangot szerzett magának.

PÁLYI ANDRÁS

TANULMÁNY

SÜKÖSD MIHÁLY: ÉRTELMISÉGI TEREPSZEMLE

Sükösd kötetbe gyűjtött, korábban folyóiratokban már megjelent írásait évekkkel ezelőtt szívesen olvastuk. Intellektuális érdeklődést és feszültséget váltottak ki belőlünk. Az értelmiségi ember vizsgálódásainak lehetünk tanúi. Egy-egy szociográfiai metszetét társadalmi érdekűvé emelte a téma kezelése, a bemutatás bátorsága, a gondolat fegyelme, az írástudói felelősség.

Időállók-e ma is, így egybegyűjtve, az akkori megfigyelések? A vizsgálódások tárgyaiban bizonyos módosulások, átrendeződések bekövetkezhetnek, de az észlelés lényege nem változott. Ő maga írja egyik témájához három év múlva visszatérve: „A tünetek... átalakultak, csökkentek vagy mélyültek ugyan, de nem változtatták meg lényegi jellegzetességüket.” Általában érvényesnek tekinthető ez a megjegyzés

valamennyi vizsgált kérdéskörére. Nem azért, mert a szóban forgó jelenségek körül nem lenne észlelhető a mozgás, hanem mert a szerző olyan problémákat ragadott meg, és ez az eleven problémaérzék bizonyítéka, amelyeknek a megoldása hosszabb távon képzelhető el.

A felismerések értelmet mozgó, nyugtalanító hatásfoka ugyan csökkent, mert időközben — nem kismértékben éppen a szerző befolyása következtében is — közvéleménnyé formálódtak bizonyos konklúziók, sőt kedvező irányú változtatási szándékok is, de a szociográfiai jellegű leírások, esszék gondolati tartalma időszerű maradt, vagyis az évek során igazoltá vált. Az írások újraolvasása nemcsak a szerző ismert erényeinek ismételt felidézését eredményezi, hanem a ránk váró feladatok